

*Kostyuchkov Sergei, Kherson State University, Associate Professor,
PhD in Political Science, Department of Psychology, History and Sociology*

The role of biopolitical aspects of public life in the formation and development of civil society

Abstract: The article examines the biopolitical aspects of social life in the context of their impact on the formation and development of civil society; as a key author puts forward the position that the improvement of the individual, optimizing its position in society is possible if adequate defined human society the desire for which a sovereign individual, citizen raises a basic element of the structure and the necessary condition of existence.

Keywords: state, biopolitics, civil society, human nature, biopower, multidimensional person, population, biosocial qualification, social groups.

*Костючков Сергій, Херсонський державний університет, доцент,
кандидат політичних наук, факультет психології, історії та соціології*

Роль біополітичних аспектів суспільного життя у формуванні й розвитку громадянського суспільства

Анотація: У статті розглядаються біополітичні аспекти життя соціуму в контексті їхнього впливу на формування і розвиток громадянського суспільства; в якості ключового автор висуває положення про те, що вдосконалення особистості, оптимізація її положення в суспільстві є можливими за умов наявності адекватного визначеним людським прагненням суспільства, для якого суверенна особистість, громадянин постає базовим елементом структури й необхідною умовою існування.

Ключові слова: держава, біополітика, громадянське суспільство, природа людини, біовлада, багатовимірний людина, населення, біосоціальна кваліфікація, соціальні групи.

Історія цивілізації, результати наукових досліджень різних часів свідчать, що сутність людини не зумовлюється ні лише природною, біологічною складовими, ані тільки сукупністю соціальних відношень. Очевидно, наголошує вітчизняний філософ Ф. Лазарев, у загальнолюдській культурній свідомості, а також у природничо-наукових й гуманітарних дослідженнях набуває актуальності необхідність нового «повороту» до людини з метою кращого розуміння її природи, антропологічних параметрів і сутнісних характеристик; відповідно до цього дослідник пропонує концепцію «багатовимірної людини» [1]. Аналізуючи будь-яку соціальну реальність, необхідно враховувати той факт, що базовим пунктом такого аналізу є положення та якість людини у суспільстві. Під якістю ми розуміємо рівень особистісної біосоціальної кваліфікації, зумовлений синергетикою самої людини та факторів її оточення; особистість стає однією із визначальних проєкцій суспільної реальності й, одночасно – одним із головних принципів її існування. Слідуючи визначеному підходу, логічно припустити, що вдосконалення людини, оптимізація її положення в суспільстві є можливими за умов наявності адекватного визначеним людським інтенціям суспільства, для якого суверенна особистість, громадянин постає базовим елементом структури й необхідною умовою існування. Таким соціальним утворенням є громадянське суспільство, яке в даному контексті слід розглядати як у соціально-політичному, так й в культурно-історичному аспектах.

Громадянське суспільство – це система самостійних і автономних від держави громадських інститутів і відносин, які покликані сприяти реалізації інтересів індивідів і їх колективів. Ці інтереси і потреби виражаються й здійснюються через такі інститути громадянського суспільства, як сім'я, система освіти, наукові та професійні об'єднання, організації, асоціації.

Ми визначаємо громадянське суспільство, як заснований на принципах автономності, плюралізму та субсидіарності комплекс індивідуальних і групових інтеракцій громадян, здійснюваних для оформлення та реалізації різноманітних свобод, прав та інтересів громадян у складі інститутів і самоорганізованих груп, функціонування яких забезпечує єдність цінностей і пріоритетів особистості суспільства і держави [2].

У функціонуванні громадянського суспільства його роль відносно окремих громадян та соціальних груп повинна виражатися в тому, що воно:

- служить формою, яка організовує соціальні групи і створює умови для їхнього розвитку;

- є певною мірою автономним відносно держави і забезпечує солідарні публічні інтереси всіх членів суспільства;

- встановлює певні правила, яких повинні дотримуватися громадяни та громадські об'єднання, створює сприятливі умови для їх існування і розвитку;

- реалізує принцип невтручання в приватну сферу сім'ї, побуту, культури, його порушення може відбутися лише з метою забезпечення особистої або громадської безпеки;

- надає необхідний захист (фізичний, юридичний, психологічний) в тому обсязі, який забезпечує соціальну безпеку громадян;

- виступає знаряддям соціального компромісу, пом'якшує соціальні суперечності між різними соціальними групами;

- юридично забезпечує можливості громадянина бути власником, створювати громадські об'єднання, комерційні корпорації, брати активну участь у політичному житті суспільства;

- має межі регулювання відносин у суспільстві, які визначаються конституцією держави, стандартами в галузі прав і свобод людини, закріпленими в міжнародних актах.

Громадянське суспільство – це така, що саморозвивається і самокерована система. Об'єднуючись в різні організації, індивіди

встановлюють між собою різноманітні за формами відносини, реалізують свої підчас різноспрямовані інтенції, і цим забезпечують гармонійний, продуктивний, перспективний розвиток суспільства, виключаючи втручання держави, як політичної сили в сферу функцій громадянського колективу. Громадянське суспільство має свої внутрішні ресурси саморозвитку, незалежні від держави: громадянська ініціатива як усвідомлена і продуктивна діяльність на благо суспільства, громадянський обов'язок, громадянська совість, що представляють собою особливого роду соціальні цінності, без яких неможливий подальший розвиток громадянського суспільства.

В нинішніх умовах надзвичайно важливими з позицій аналізу, прогнозування й управління процесами формування і розвитку громадянського суспільства є біополітичні концепції, в межах яких корегуючий вплив на біосоціальну природу людини набуває значення одного із вирішальних факторів, що визначають напрями й зміст переходу суспільства до нового якісного стану.

Слід погодитися із думкою М. Фуко, котрий наголошував, що біополітика з'являється тоді, коли виникає інтерес до політичного використання людського тіла як індивідуалізованого об'єкта нагляду, тренування, навчання й покарання, коли «...індивід стає елементарною функціональною одиницею політичного життя, існуючою у вигляді певного живого тіла» [3, с.248].

Біополітика (біовлада) продукує концепт «населення», який виходить за межі «об'єкта дисципліни», уособленого як тіло індивіда, та є відмінним від поняття «суспільство», як об'єкта політико-правових теорій, тобто претендує на функцію оптимізації життя на глобальному рівні. Для Фуко біовлада є дещо ширшим, ніж використання біотехнологій зацікавленими особами або групами, він безпосередньо пов'язує її з поняттям «людський капітал», в основі якого – людина, котра є джерелом власних (і не тільки) доходів в умовах ліберальної ринкової економіки. У даному контексті індивід розглядається як підприємство, а середовище, суспільство – як

споживач виробленого ним продукту й, одночасно, сферою, що формує людський капітал.

Функціональними елементами, які утворюють людський капітал, слід вважати систему освіти й виховання, у тому числі – сімейного, культуру – як світову, так і національну, сферу медичного обслуговування, систему безпеки – фізичної, юридичної, технологічної, психологічної, соціальної, екологічної, інформаційної тощо, складові соціальної і територіальної мобільності індивіда.

Специфіку біополітичної влади Фуко вбачає не в тотальних заборонах і обмеженнях, а у створенні умов для формування в суспільстві понять про здорове й безпечне життя, гармонізоване конотацією природа – суспільство. Природна складова життя індивідів – це ландшафт, клімат, екосистема, інші біотичні та абіотичні фактори; суспільна складова об'єднує місця проживання, соціальні групи, промислові підприємства, транспортно-комунікаційну інфраструктуру тощо.

У даному середовищі, в комплексі природно-суспільних умов існування індивідів та впливу на них, відносин володарювання й підкорення, владних заходів щодо громадського порядку й безпеки, в зазначеному середовищі формується й розвивається те, що визначається як населення. Його можна розглядати як множину, органічно пов'язану із природно-суспільним середовищем, яке впливає на населення, як сукупність індивідів, але й саме перебуває під постійним, багатоспрямованим, різного ступеню інтенсивності, його впливом.

Стосовно населення Фуко писав: «Під ним я розумію наявну множину людей, які існують, тільки будучи корінним образом, суттєво, на біологічному рівні пов'язані з оточуючою їх матеріальністю. Й те, на що орієнтований вплив, що розгортається у середовище, – це саме забезпечення інтерференції серії подій, які є продуктом активності такого роді індивідів, населення та утворюючих його груп, і подій, що відбуваються навколо них» [4, с.41].

У даному контексті необхідним вбачається з'ясування рівня відповідності громадянського суспільства, як системи індивідуальних і групових інтеракцій автономних індивідів, принаймні, в теоретичних побудовах, положенням концепцій біополітики у загальному їх вигляді. Влада, у біополітичній трактовці, є однією з базових засад політичного розвитку суспільства, вона виникла одночасно з елементарними виявами організованого людського буття як його неодмінна та необхідна складова.

Біополітика, характеризуючи владні відносини, експліцитно виходить із множинності центрів влади, які можуть знаходитись як у державних інститутах, так й мати місце в структурах громадянського суспільства. Мова йде про структури, засновані на єдності інтересів та здійснюючих свою діяльність на основі горизонтальних – координаційних зв'язків. Такі горизонтальні невіддільні зв'язки нерозривно коннотуються з нормальною життєдіяльністю громадянського суспільства. Дані зв'язки дуже різноманітні й утворюють кілька стратумів (шарів). Основу першого складають відносини, пов'язані з життєдіяльністю суспільства: промислове і сільськогосподарське виробництво, освіта, медицина тощо.

Другий, середній шар – це соціокультурні відносини між людьми: етнічні архетипи, національні, релігійні, родинні та інші стійкі зв'язки. Верхній, третій шар, утворений відносинами, зумовленими індивідуальним вибором людини, її політичними і культурними преференціями. На цьому рівні люди об'єднуються в групи за інтересами, клуби, спілки, партії, неурядові організації.

Громадянське суспільство є складно структурованою плюралістичною системою. Як і будь-який соціальний організм, воно має певний комплекс системних якостей, але для громадянського суспільства особливого значення набувають їх повнота, стійкість і відтворюваність. Наявність різноманітних форм громадських об'єднань – партій, спілок, асоціацій, об'єднань, товариств, співтовариств, клубів, дає можливість реалізувати найрізноманітніші потреби та інтереси громадян, з урахуванням їх індивідуальних схильностей, інтересів, амбіцій. На думку Т. Розової «Метою розвитку громадянського суспільства не

може бути наслідування стереотипів розвинених країн, а стратегією – послідовне виконання прописаних у підручниках правил. Метою має стати сама людина, а отже, необхідно будувати власну стратегію. Жодна зміна законодавства, жодна децентралізація владних повноважень не розчистить завалів на шляху побудови громадянського суспільства доти, доки ми не зрозуміємо, що людина, яка не знає, що на неї чекає завтра, не зацікавлена у плеканні громадянської культури» [5, с. 45].

Плюралізм як властивість, що характеризує структуру і функції громадянського суспільства як соціальної системи, проявляється у всіх її сферах: в економічній – це різноманіття форм власності (приватна, акціонерна, кооперативна, громадська, державна); у соціальній та політичній – наявність широкої і розгалуженої мережі громадських організацій, в яких індивід може проявити себе і захистити свої інтереси; в духовній – забезпечення свободи світогляду, виключення дискримінації з ідеологічних мотивів, толерантне ставлення до різних релігій, протилежним поглядам.

У сфері уваги біополітики – специфічні, з акцентом на біосоціальну природу людини, взаємовідносини між державою, соціальними групами та окремими індивідами. Зважаючи на те, що влада – це здатність, право й можливість підкорювати своїй волі інших людей заради конкретних інтересів, актуальним у контексті дослідження постають питання стосовно, по-перше, відносин між державою і громадянським суспільством, в тому числі, й в аспекті влади, по-друге, владних відносин у самому громадянському суспільстві за умов їх наявності в будь-яких проявах.

Держава виділилася з суспільства на певному щаблі його зрілості і залежить від ступеня розвитку соціуму – яке суспільство, така і держава. В процесі розвитку суспільства, переходу його від нижчої стадії до вищої трансформується й держава, з удосконаленням суспільства держава стає більш демократичною – в ній реалізується влада народу, ринкова економіка, свобода особистості, а по мірі формування громадянського суспільства держава стає правовою. Тобто, держава з'являється вже над суспільством, влада над

громадянським суспільством формується після цього самого громадянського суспільства, ускладнюючи його власними конструкціями у вигляді спочатку людини, як суб'єкта правових відносин, згодом – людини політичної і економічної. Влада, у тому числі й політична, історично іманентна державі, є похідною від влади біологічної, з якою вони пов'язані історично й, певним чином, генетично.

М. Фуко наголошує на тому, що «Історія людства в своїх загальних результатах, у своїй безперервності, в своїх основних та рекурентних, диких, варварських, цивілізованих і тому подібних формах є не що інше, як цілком логічна, піддана дешифровці та ідентифікації форма, серія форм, породжуваних сліпими ініціативами, егоїстичними інтересами і розрахунками, в яких індивіди тільки й роблять, що посилаються на самих себе» [6, с. 381].

Розглядаючи історію розвитку людства, можна сказати лише, що суспільство виникає як потреба індивідів для досягнення певних цілей, задоволення потреб, а влада історично комплементована до держави, виникає як певна необхідність для суспільства, але процес цей, в рамках біополітики, є асерторичним: держава, ексклюзивно атрибутована владою, існувала не завжди і, можливо, не завжди буде існувати.

Вельми ймовірно, що суспільна конструкція майбутнього не буде мати ані ринку в тому вигляді, в якому він існує у першій декаді ХХІ століття, ні влади як такої, ні того типу безпеки, який існує в сучасному суспільстві. Держава, у класичному її розумінні, нерозривно пов'язана з процесом владного управління, але можливим є комплекс умов, коли саме управління, як сукупність впливових дій суб'єкта політики на політичну ситуацію в країні (регіоні, світі) як таке, втратить свою актуальність. З певною долею антиципації, що припустимо в наукових дослідженнях, є підстави стверджувати, що влада як соціальний інститут може перестати бути прямою і нагальною потребою суспільства та перейти згодом у розряд суспільно-історичних і політичних архаїзмів.

Список літератури:

1. Лазарев В. Ф., Литл Б. А. Многомерный человек. Введение в интервальную антропологию. – Симферополь: СОНАТ, 2001. – 263с.
2. Костючков С.К. Місцеве самоврядування як фактор становлення громадянського суспільства в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата політ. наук: 23.00.02. – Сімферополь, 2011. – 16с.
3. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания власти и сексуальности. Работы разных лет. – М.: Касталь, 1996. – 448с.
4. Фуко М. Безопасность, территория, население. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1977-1978 учебном году. – СПб.: Наука, 2011. – 544 с.
5. Розова Т. Культурно-антропологічна укоріненість ідеї громадянського суспільства у буття українського соціуму / Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування: зб. матеріалів міжнар. наук. - практ. конф. (12 грудня 2012 р., м. Київ). – К.: НІСД, 2013. – С.45-52.
6. Фуко М. Рождение биополитики. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978 – 1979 учебном году. – СПб: Наука, 2010. – 448 с.